

ДО ЛІТЕРАТУРНИХ ЮВІЛЕЇВ

**До 100-річчя з дня виходу у світ праці Освальда Шпенглера
„Смеркання Заходу”**

DOI: 10.31861/pytlit2018.98.007

УДК 821.112.2.09

„СМЕРКАННЯ ЗАХОДУ” ОСВАЛЬДА ШПЕНГЛЕРА: ПРОВІДЕНЦІЙНА МОДЕЛЬ НАУКИ

Мар'яна Богданівна Лановик

orcid.org/0000-0002-1261-120X

m-z@ukr.net

Доктор філологічних наук, професор

*Кафедра теорії і методики української та світової літератури
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Вул. Максима Кривоноса, 2, 46027, м. Тернопіль, Україна*

Зоряна Богданівна Лановик

orcid.org/0000-0002-3260-9887

m-z@ukr.net

Доктор філологічних наук, професор

*Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Вул. Максима Кривоноса, 2, 46027, м. Тернопіль, Україна*

Анотація. Стаття присвячена 100-річчю з дня виходу у світ монументальної праці Освальда Шпенглера „Смеркання Заходу”. Основна увага зосереджена навколо проблем ролі, місця, функцій та методів науки в ситуації мінливості та нестабільності сучасного академічного простору; траєкторії можливого розвитку людського знання в західному світі; розмежування сфер точних та гуманітарних наук, їх взаємодії; протиставлення наукових моделей культури та цивілізації. Виявлено, що задля подолання кризи у науці вчений пропонує залучити ідеї внутрішнього, що дало би змогу механічному світогляду протиставити одухотворену картину світу і цим самим відкрити шлях до проникнення у глибинну внутрішню суть речей. Окреслюються осмислені німецьким вченим

поняття знання, розуміння, творчості; наукового досвіду як самопізнання; минулого і майбутнього як вираження окремої людської душі чи культури; ідеї ірраціональних та креативних компонентів дослідження. Аналізується провіденційна модель науки, яку вчений пропонує як спосіб уникнення ймовірних ризиків в умовах цивілізаційної кризи, а також можливий шлях порятунку надбань західної культури.

Ключові слова: О. Шпенглер, наука, культура, цивілізація, картина світу, модель, гуманітаристика, творчість.

У ХХ столітті в західному науковому просторі остаточно утвердився атеїстичний матеріалістичний тип мислення, який сформував різні умови для існування точних і гуманітарних наук. Сфера гуманітаристики без орієнтації на духовну (релігійну, містичну, чуттєво-емоційну) систему координат поступово втрачала свою глибину. На сьогодні існують два стереотипи наукового мислення: 1) наука, закорінена в минуле (вивчення феноменів попередніх епох у їхній динаміці; виявлення та систематизація фактів; збереження накопичених знань); 2) наука, спрямована в майбутнє (сплеск новітніх наукових цифрових технологій; футурологічні програми Ілона Маска та ін.), яка себе цілком відмежовує від минулих практик як таких, що втратили свою актуальність.

Освальд Шпенглер у своїй непересічній праці „Смеркання Заходу” передбачив ризики нашої епохи й розробив унікальну схему вивчення минулого як матеріал для розбудови майбутнього. Вбачаючи в науці, закоріненій у минулому, надто спрощену схему [5, т. 1, с. 47], вчений пропонує ідею, яка „здатна радикально змінити світогляд того, хто цілком її засвоїть і внутрішньо зробить своєю власною”:

Величезне поглиблення природної та необхідної для нас картини світу знаменується тим, що ту всесвітньо-історичну ситуацію, в якій ми перебуваємо сьогодні і яку ми до цього часу навчилися простежувати як органічне ціле у зворотному напрямку, тепер можна буде в основних рисах простежувати також і вперед. Досі про таке міг мріяти тільки фізик у своїх розрахунках. Це знаменує ... заміну птоломейського погляду на коперніканське також і у сфері історичного, що означає безмірне розширення життєвого горизонту [5, т. 1, с. 63].

Запропонованим підходом О. Шпенглер утвердив можливість існування провіденційної моделі науки, яка би не лише брала до уваги духовні явища, а й вважала за допустиме використовувати в науковому знанні осяяння, інтуїтивне знання, інсайт; проектувати шляхи можливого розгортання розвитку історії, культури, науки, інших явищ.

На сьогодні незаперечний той факт, що О. Шпенглер у своїй праці використовує „не наукову” (не цілком наукову) мову, за що його неодноразово критикували сучасники чи науковці наступних десятиліть, до того ж не лише з матеріалістичного / позитивістського табору. Зокрема, С. Аверинцев указував на складність сприйняття такого письма: „Для схоплення внутрішньої форми культури Шпенглер вимагає специфічної форми знання, нетотожної зі систематичним науковим знанням: „фізіогномічного такту”, артистичної чутливості сприймання” [1, с. 519]. У творі німецького мислителя дуже часто трапляються такі вислови, як „душа культури”, „доля культури”, „душевні тлумачення”, „метафізична загадка”, „таємниця світової історії”, „таємниця божественного світопорядку”, „містичне мислення”, „релігійна інтуїція”, „доленосна історична необхідність” та подібні. Подекуди такий виклад та хід думок пояснювали проявом творчої уяви в науці. Вважаємо, що це – наскрізь метафоричне, алегоричне письмо з яскраво вираженими рисами профетичного твору; більше того, кожен, хто по-справжньому заглиблюється у його читання, може визнати „містичну ауру” впливу цього тексту. У його контексті вихолощена, беземоційна наукова праця, написана за вимогами усталених шаблонів, теж може сприйматись як „згубно закостеніла”, як частина смеркання духовності, що, як вважав дослідник, „вселяє тривогу”.

Ця тривога не була позірною. Упродовж останніх десятиліть академічний простір формували і скеровували три домінуючі дискурси, що усталилися як синтез загальносвітових та власне національних процесів. У різноманітних сферах суспільного буття питома частка кожного з них була різною, але це співвідношення загалом не мало засадничого значення. Перший – постмодерний дискурс, позначений ідеєю агностицизму, нігілізму, алеаторики, – утверджував можливість заперечення усталених канонів, авторитетів, традиційної аксіології, руйнування ієрархій у різних сферах життя,

дифузії значень. У багатьох сенсах він сприймався як явище цілком позитивне: лібералізація, відмова від європоцентризму, від визнання еліт (у тому числі елітарності мистецтва, філософії, політики, релігії і т. п.), – а, отже, декларував рівність усіх суспільних спільнот, культур, соціальних груп. В освітньому просторі це означало відмову від канонів, демократизацію позиції науковців та освітян, необов'язковість дотримання строгих рамок у сенсі дисципліни наукового мислення, покликання на незаперечні авторитети.

Другий, частково породжений постмодерною ситуацією чинник – інтенсивний процес глобалізації – первісно передбачав інтеграцію в напрямку встановлення всесвітнього порядку. Економічні (трансконтинентальна регуляція ринків, зокрема й ринку праці), політичні (встановлення міжнародних законів, всесвітніх норм демократії, прав людини і т. п.), технологічні (система транспорту і зв'язку, Інтернет) процеси, передусім, вплинули на сферу соціально-гуманітарну: людина опинилася у цілком новій культурно-історичній ситуації, яка пришвидшеними темпами змінює інформаційні, світоглядні, епістемологічні орієнтири, – картину світу загалом, – з одного боку відкриваючи численні можливості, розширюючи мислення до всесвітнього масштабу, а з іншого – чинячи шалений тиск на особистість.

Але чи не найбільше у сьогоденній конкретно-історичній ситуації, в якій опинилася світова наука, відіграв роль третій домінуючий дискурс постколоніалізму. Тінь колоніальної історії, постколоніальні структури, деколонізація, гібридність дій та сенсів, шизофренічні суспільні практики (насаджена двомовність, розколотість свідомості), релігійні конфлікти і т. д. – проблеми, що нашаровувалися роками, а подекуди й століттями, і тому їхнє розв'язання може потребувати невпинної праці кількох поколінь. Важливо наголосити, що негативні наслідки колоніалізму відчують не лише підневільні, а ще більшою мірою імперські культури та спільноти, але тільки тепер вони починають це усвідомлювати вповні.

Уже всі відчули, що маятник історії вкотре хитнувся у зворотному напрямку. Це стало наслідком істотних подій, що відбулися останнім часом (падіння комуністичних режимів у Східній Європі, державні перевороти та війни у Північній Африці, й – у ширшому масштабі – уже, фактично, проголошена

війна між Орієнтом і Оксидентом, знаковим явищем якої стали теракти вселенського масштабу). Це, відповідно, спричинило серйозні світоглядні зсуви на всіх рівнях світової спільноти. Утім, О. Шпенглер це передбачав: „виникнення нігілізму”, засилля причинно-наслідкових зв’язків, „космополітизм” замість „батьківщини”, холодне чуття на факти замість благоговіння перед тим, що отримано від предків й органічно пророчене, наукова безрелігійність як закам’янілість на місці колишньої релігії серця, „суспільний уклад” замість держави, природні права замість успадкованих”, коли „піднесене світосприймання – це ще й питання грошей” [5, т. 1, с. 55]; конструювання замість творчості, маса замість людства, мозок замість душі, політекономія замість етики [5, т. 1, с. 417–428], „цивілізація замість культури, зовнішній механізм замість внутрішнього організму, інтелект як душевна закам’янілість замість самої згаслої душі” [5, т. 1, с. 411]. Тоді вже не доводиться говорити про філософію як науку чи літературу як творчість, лише про філософську чи літературну продукцію. Це – лейтмотив усієї праці „Смеркання Заходу”. У заключних розділах першого тому філософ з цього приводу констатував:

Коли Ніцше вперше записав слова „переоцінка всіх цінностей”, душевний рух того століття, посеред якого ми живемо, віднайшов власне формулювання. Переоцінка всіх цінностей – ось найглибинніша характерна риса *всякої* цивілізації. Вона починається з того, щоби перекроїти всі форми попередньої культури, переосмислити їх і по-іншому ними розпорядитися. Вона більше нічого не породжує, а тільки перетлумачує [5, т. 1, с. 408].

Щодо останніх носіїв ще істинної дотліваючої культури констатується прояв втоми душі як „відчуття власного відчуження серед усіх цих форм” [5, т. 1, с. 410].

Основний висновок полягав у тому, що постмодерна ситуація, яка спричинила розхитування основ віри („смерть Бога”), знання („епістемологічна невпевненість”), моралі („сексуальні революції”) та ін. і все буття переорієнтувала у фокус гри/іронії/цинізму, уже не в змозі дати відповіді на новітні виклики нашої епохи, а отже, необхідно визначити допустимі межі лібералізму, обумовити нові

правила співіснування, означити чіткі й зрозумілі координати подальшого розвитку наукових сфер.

Засадничі постулати О. Шпенглера стосовно долі цивілізацій чітко проектується на різні сфери існування цих цивілізацій, у тому числі й наукову. Траєкторія можливого розвитку людського знання у західному світі, яку окреслив науковець, на сьогодні цілком підтвердилася. Основними її ознаками є конкуренція як „цивілізуючий” фактор, формування „холодної інтелігенції” та засилля надлишкового інтелектуалізму, прагматизму і програмності / шаблонності, де рівень наукової глибини „вимірюється” статистичними рейтингами, де гуманітарні дисципліни (зокрема, вивчення мистецтва і культури) повинні орієнтуватися на комп'ютерні, механістичні схеми точних наук, унаслідок чого, практично, не залишається можливості розгортання наукового дискурсу, орієнтованого на чуттєві, емоційно-психологічні, релігійні практики. „Усе це – зовсім не всесвітньо історичні та „вічні” цінності, а цінності епізодичні й містечкові, більшою ж мірою вони взагалі обмежені нинішньою інтелігенцією великих міст західноєвропейського типу” [5, т. 1, с. 44]. Водночас, варто визнати існування у різних культур різних стилів пізнання, як і те, що „одностайність у речах, які ще не були сприйняті як проблема, може виявитися наслідком не тільки загальної істини, а й загального самообману” [5, т. 1, с. 98]. Такі наукові світи – це „світи поверхневі, світи практичні, бездушні і чисто екстенсивні” [5, т. 1, с. 410]. Їм не вистачає не лише розумової дисципліни, а й глибини погляду. В епоху найвищого злету матеріалізму / дарвінізму / марксизму О. Шпенглер неодноразово зважується на „незавуальовані висновки”: „Бракує глибини, того, що колись люди називали Богом” [5, т. 1, с. 413]. Коли повнота життя замінена її злиденністю, холодом і порожнечою, то залишається проголошувати ці інтелектуальні холод і порожнечу. І цим німецький мислитель пояснює бажання європейських сучасників зовнішнім чином обходити ці глибинні проблеми в житті та науці – „під виглядом опіки, гуманізму, миру у всьому світі, щастя для більшості” [5, т. 1, с. 413].

Як бачимо, зародки сьогоденішнього стану речей („симптомів епохи”) в науці / цивілізації були помітні уже в той час, коли писав О. Шпенглер. Чи не тому його праця стала переломною у погляді на

роль, місце і вплив наукових знань. Не випадково спільнота вчених, які поділяли тривогу дослідника щодо можливих викликів майбутнього, окреслювала „Смеркання Заходу” як вироблення і прийняття „Копернікової моделі світу”, в тому числі й у науковій сфері: замість одного світу – безліч світів, замість єдино усталеної схеми – пошуки безлічі можливих шляхів, зокрема й „нестандартних”: „Ось питання повноти філософії майбутнього. Ось що, передусім, слід назвати мовою історичних форм: розуміння *живого* світу. Тут немає нічого незмінного і загального...” [5, т. 1, с. 43]. Промовистим прикладом такого підходу до сфери пізнання О.Шпенглер вважав наукову модель і „божественний погляд” Й. В. Гете, в якій „світ як організм протиставлено світу як механізму, жива природа – природі мертвій, образ – закону” [5, т. 1, с. 45–46]. В усьому слід враховувати ситуацію мінливості й образ постійного становлення як осердя, що запропонував Й. В. Гете:

Співчуття, споглядання, зіставлення, безпосередня внутрішня впевненість, точна чуттєва фантазія – ось його засоби наблизитися до таїни рухомого явища. *І це ж є засобами історичного дослідження взагалі.* Жодних інших просто нема [5, т. 1, с. 46].

Учений визнає, що в науці не існує вічних істин, усі вони – породження певного часу й певної ситуації. Щодо наукових систем, то

відмінність полягає не між безсмертними й перехідними вченнями, а між тими, що живуть певний час, і тими, що були мертвонароджені від початку. Вічне життя сформованих ідей – це ілюзія. Важливо те, яка людина отримує в них образ. Чим більша людина, тим істинніша філософія – а саме у сенсі внутрішньої істинності великого твору мистецтва, що не залежить від доказовості й навіть несуперечливості окремих висловлювань [5, т. 1, с. 65].

Укладена у вигляді великої форми, втілена у великій особистості філософія епохи здатна надати поштовх до досягнення істини наступним поколінням, може стати основою подальшого розвитку. Істинність залежатиме від глибини проникнення й світочуття науковця: „немає нічого простішого, ніж заснувати систему замість відсутніх у тебе ідей” [5, т. 1, с. 65]. Однак така наукова система з її

закостенілими формами заперечуватиме життя, буде фактором, що пришвидшуватиме процес згасання тої чи іншої цивілізації.

На думку О. Шпенглера, подолання шаблонності у методах вивчення історії чи інших надскладних феноменів, що тривають і розгортаються впродовж століть, можливе лише за умови повернення у сферу пізнання ірраціональних підходів, коли інтуїтивне проникнення науковця визнається на тому ж рівні, що й об'єктивний експеримент чи статистика фактів. Саме у розмаїтті форм і підходів може зародитися значно вищий тип культури / науки, ніж у шаблонній уніфікації, яка приречена на агонію або довготривалий застій і поступове згасання. Шаблонна уніфікація є винаходом цивілізації як найбільш крайнього і найбільш штучного стану культури, що завжди означає завершення: смерть після життя, заціпеніння після розвитку. Її авторами постають „сильні духом, цілком неметафізичні люди”, тип яких з'являється у світовій історії знову й знову, означуючи завершення розвитку, цілковитий демонтаж здобутого. Це – ситуація, в якій наука стає професією, ремеслом, а не покликанням. Огляд наплodжених шаблонних наукових систем сучасного світу, авторам яких важливо доводити власну значимість, приводить німецького вченого до висновку про „здрібніння особистості” [5, т. 1, с. 67], особливо, якщо проводити паралелі з вченнями великих мислителів минулих культур: „З висоти пташиного польоту ми спустились до кротовини” [5, т. 1, с. 67]. У своїй сукупності вони знаменують собою велику кризу в усіх сферах мистецтва і науки.

Уже саме розуміння ситуації, що склалася, може нашттовхнути на шлях її можливого вирішення.

Перш ніж приступити сьогодні до тої чи іншої проблеми, слід поставити перед собою питання – питання, відповідь на яке дасть уже сам інстинкт істинно покликаного, а саме, що можливо для людини наших днів, а що вона сама повинна собі заборонити [5, т. 1, с. 69].

А це уже також і проблема аксіології, що, передусім, передбачає нове „відкриття” духовності (цивілізація, яка втратила духовність, приречена на загибель). Інтелект, позбавлений душі, як і цивілізація, позбавлена культури, не має шансів на подальше існування.

Натомість приплив нової духовності / релігійності може стати містком до нового витка розвитку, навіть до виникнення нової надпотужної цивілізації. Задля подолання кризи в науці (особливо у сфері гуманітаристики) вчений пропонує залучити ідеї внутрішнього / чуттєвого рівня, що дало би змогу механічному світогляду протиставити одухотворену картину світу й цим самим відкрити шлях до проникнення у глибинну внутрішню суть речей, виявлення зв'язків „усього з усім”. Мислитель стверджує:

Існує, практично не оцінена належно відмінність між *переживанням* і *пізнанням*, між безпосередньою безсумнівною, що забезпечується видами інтуїції (осаяння, навіювання, художнє проникнення, життєвий досвід, погляд знавця людей, гетівська „точна чуттєва фантазія”), і результатами розумового дослідження й технічного експерименту [5, т. 1, с. 93].

У першому випадку маємо справу з порівнянням, образом, символом, у другому – із формулою, законом, схемою. На глибоке переконання вченого,

становлення може бути тільки пережитим, відчутим, з глибинним безсловесним розумінням. На цьому базується те, що прийнято називати знанням людей. Розуміти історію означає бути знавцем людей у найвищому сенсі. Чим чистіша картина історії, тим винятковіша її доступність лише тому проникливому аж до глибини душ погляду, який не має нічого спільного з тими засобами пізнання, що досліджується „Критикою чистого розуму” [5, т. 1, с. 93].

Більше того, таку модель О. Шпенглер вважає можливою і продуктивною також для точних наук і для інтеграції різних сфер вивчення для взаємопідсилення:

До цього часу всяка філософія виростала у взаємозв'язку з *відповідною* математикою. Число є символом *каузальної* необхідності. Як і поняття Бога, воно містить кінцевий смисл світу як природи. Тому існування чисел ми можемо назвати таїнством, і під таке враження споконвіку підпадали релігійні мислителі всіх культур... Походження чисел дорівнює походженню міфу... З іменами і числами людський розум отримує владу над світом. Знакова мова математики і граматики словесної мови мають у кінцевому результаті однакову будову... [5, т. 1, с. 94–95].

Тому вміння бачити глибинні взаємозв'язки між різними сферами – це „стиль душі”, який відкривається у світі чисел, однак не в науковій його формі.

Вагомою причиною сучасної світової кризи у всіх сферах є криза духовного знання, яка постала з несприятливих умов, в яких опинилися гуманітарні науки. Першим кроком до цього занепаду стало розмежування природничої та неприродничої гілок академічних досліджень, що завершилося повною їх поляризацією. Останнім – проголошення того, що гуманітаристика не має нічого спільного з науково-технічним прогресом і не сприяє поступу людства (передусім у виробництві та розподілі матеріальних благ). Такий підхід суперечив не лише традиціям та здобуткам минулого, а й самим засадничим істинам щодо розуміння світу – зв'язків усього з усім: у древніх не існувало такого розмежування, більше того, не заперечувалася первинність гуманітарних вчень, на основі яких згодом вибудовувалися точні науки. Як-от піфагорійці рівноцінним вважали вивчення математики та музики, в якій і вбачали найвищий прояв законів точного знання. Не було цього розмежування й в інші епохи, а у ХІХ столітті В.Дільтей підсумував здобутий досвід у концепції глибинних внутрішніх зв'язків, до того ж надавши перевагу чуттєвому сприйняттю над розумінням (серцю над розумом):

Переживання є найзрозумілішим способом, з допомогою якого життя виявляє себе, а також найважливішим джерелом наук про дух. Переживання наділяє нас нашою власною індивідуальною взаємодією життя (*Lebenszusammenhang*) і відкриває нам доступ до телеологічних взаємодій (*Zweckzusammenhänge*) наук про дух. Протистояння між одиничністю життєвої взаємодії та універсальними цілями наукових систем усувається, якщо розглядати історичний світ, у якому вони перетинаються, як своєрідний проміжний лад: *Wirkungszusammenhang* – комплекс взаємодій, що вказує на необхідність вивчення історії в термінах людських об'єктивацій. *Wirkungszusammenhang* – це система, яка виробляє об'єкти, що є вираженням людських цінностей та цілей [3, с. 48–49].

О. Шпенглер застерігав щодо можливого каменя спотикання, який стане перешкодою при розмежуванні точних наук (вчений їх окреслював як „природа”) та гуманітарних, наук про дух (означених

узагальненим терміном „історія”): оскільки становлення незмінно перебуває в основі того, що постало, й історія – упорядкування картини світу в сенсі становлення, то історія – першопочаткова, а природа у сенсі детально сконструйованого світового механізму – пізня, по суті доступна лише людям зрілих культур форма світу [5, т. 1, с. 140]. Знання, пов’язані з першою сферою, – це знання про пра-світ, про долю окремої людини, роду, нації, культури, зв’язки між минулим і майбутнім як „відлуння давно зниклого людства”, що промовляють через мистецтва і творчі поривання; знання із другої сфери – стосуються „міської тиранії зрілих цивілізацій”, в якій міститься максима „знання – сила”. Як констатує дослідник,

при цьому мається на увазі сила влади над долею. Абстрактний вчений, природодослідник, мислитель системами, все духовне існування якого базується на принципі причинності, постає як пізніє явище безсвідомої ненависті до влади долі, влади всього незбагненого... Тут має місце правічна боротьба строгого мислення з великим мистецтвом [5, т. 1, с. 161].

Цим розколом філософ пояснює розбіжності у світоглядах природничих та історичних наук:

у цьому причина загостреної напруги між науковим („сучасним”) і художнім („непрактичним”) світоглядом, на що наштовхується кожна пізня епоха. Практику і поету ніколи не зрозуміти один одного. Тут слід убачати також і причину того, чому всі історичні пошуки, що тяжіють до науковості, які би мали містити в собі щось дитинне, щось від сновидінь, щось гетівське, виявляються піддані небезпеці постати всього лише фізикою суспільного життя, „матеріалістичними”, як безвідповідально називають вони самих себе [5, т. 1, с. 140].

Ще більшою буде небезпека, коли машинна техніка спробує підкорити собі історію та інші гуманітарні сфери, коли слово „процес” скасує ідею долі, загадки творчості, покликання митця, коли гуманітаристика буде розглядатися як низка механічних станів, причинно-наслідкових явищ і буде оцінюватися з точки зору користі та доцільності [5, т. 1, с. 198–201]. На думку вченого, точні науки,

природа... – більш рідкісний, обмежений виключно жителями великих міст, зрілий... спосіб освоєння дійсності; історія ж – спосіб наївний та юнацький, окрім того, і більш несвідомий, притаманний *усьому* людству... Упускати це з поля зору – значить грішити проти самої суті розгляду історії. Адже *історія* і є у повному сенсі природним аспектом душі стосовно її власного світу, так само механічно впорядкована природа – аспект штучний [5, т. 1, с. 140].

У світу як природи й світу як історії – власні шляхи осягнення. Якщо великі культури прагнуть самозбереження, то пізнання світу не лише як природи, а й світу як історії вважають високим завданням і вагомою необхідністю – як шлях проникнення у таємницю власного існування, як збереження тієї картини світу, яка й сприймається цією культурою як сам світ. Більше того, у цьому разі й точні науки, зокрема математика, є вираженням душі й світогляду окремої культури: „У всякій науці, як і щодо її цілі, так і щодо змісту, людина сповідує саму себе. Науковий досвід – це духовне самопізнання” [5, т. 1, с. 143]. Кожен науковець повинен бути, передусім, знавцем людей (такими були Гете, Ньютон чи Паскаль, які могли поєднувати дослідження у сферах точних та історичних наук); тільки гуманітаристика здатна забезпечити це розуміння. Для знавців людей ці речі постають незаперечними; минуле – це ще й вираження душі людини чи культури. Той, хто навчиться розуміти окрему людину, зможе за аналогією осягати й надскладні феномени – епохи, національні картини світу: „Бути знавцем людей – це значить орієнтуватися також і в тих людських організаціях великого стилю, які я називаю культурами, розуміти їхні вирази обличчя, їхню мову, їхні дії так само, як розуміють це все в окремій людині” [5, т. 1, с. 143]. Однак, на думку О. Шпенглера, такий підхід до науки споріднений із творчістю й містить у собі елемент вродженого таланту. Якщо природознавства (або іншим точних наук) можна навчитися, то істинним „знавцем історії слід народитися” [5, т. 1, с. 144]. Збереження великих культур залежить від творчості митців й одкровення мислителів; без їхньої участі й допомоги вчені-дослідники можуть утримувати цивілізації лише у стані тривалого згасання.

Німецький мислитель не виявляє особливого оптимізму з цього приводу. Окреслюючи ризики західної цивілізації після 2000 року, він, зокрема, зазначав:

Ми знаємо свою історію. На нас ще чекає остання духовна криза, яка охопить весь європейсько-американський світ. Про його перебіг нам оповідає пізній еллінізм. Тиранія розсудку... Найбільш явним її вираженням є культ точних наук, діалектики, доказовості, дослідів, каузальності... Питання лише, в якому вигляді він прийде до свого завершення. Провіщаю: ще у теперішньому столітті, столітті науково-критичного александризму, столітті великих жнив і кінцевих редакцій, воля до перемоги науки виявиться подоланою новою рисою задушевності. Точна наука приходить до самознищення внаслідок дедалі більшої витонченості власної постановки питань і власних методів... Однак від скепсису дорога веде до „другої релігійності”, яка настає не до культури, а після неї. Ми утримуємося від доказів; ми прагнемо вірити, а не розчленовувати. Критичне дослідження перестає бути духовним ідеалом [5, т. 1, с. 491].

Втішно те, що на початку ХХІ ст. з відстані часу й усвідомлення катастрофічного розриву між науковими галузями розпочинається давно назріла дискусія про необхідність повернення належного місця і статусу „забутим наукам” (як їх означає нідерландський учений Ренс Бод):

Гуманітарні науки ставлять собі за мету збагнути культуру, духовні надбання і разом з тим власне людське буття... Існує споконвічна гуманітарна наукова традиція, яка полягає в пошуках принципів і моделей і яка водночас дає нам уявлення про те, що нас робить людьми. Цю традицію поступово занедбували і несправедливо відносили на рахунок природничих наук [2, с. 17].

У німецькому науковому просторі ця традиція була безперервною і отримала своє продовження аж до сучасних праць Г.-Г. Гадамера та Ю. Габермаса [4], які обстоюють думку про недоцільність того наукового знання, що не проектується на життєвий світ.

Зі столітньої відстані – з часу першого видання „Смеркання Заходу” – думки О. Шпенглера постають ще виразніше, ніж для його сучасників, адже більшість його передбачень уже збулися. В умовах сучасної цивілізаційної кризи ця глибоко духовна філософська праця пропонує провіденційну модель науки не лише як спосіб уникнення можливих ризиків та викликів перед ученими, а й як можливий шлях порятунку всієї Західної культури.

1. *Аверинцев С.* Шпенглер / Сергей Аверинцев // *Философская энциклопедия.* – Москва : Сов. энциклопедия, 1970. – Т. V. – С. 519.
2. *Бод Р.* Забуті науки. Історія гуманітарних наук / Ренс Бод ; [пер. з нідерл. Я. Довгополого]. – Київ: Вид-во Жупанського, 2016. – 376 с.
3. *Маккрил Р. А.* Творческая сила истории и построение исторического мира у Дильтея / Рудольф Маккрил // *Герменевтика. Психология. История.* [Вильгельм Дильтей и современная философия]: материалы научной конференции РГГУ ; под ред. Н. С. Плотникова. – Москва : Три квадрата, 2002. – С. 47–64.
4. *Хабермас Ю.* От картин мира к жизненному миру / Юрген Хабермас. – Москва : Идея-Пресс, 2011. – 128 с.
5. *Шпенглер О.* Закат Европы : в 2 т. / Освальд Шпенглер ; [пер. с нем. И. И. Маханькова]. – Москва : Айрис-пресс, 2004.

„ЗАКАТ ЕВРОПЫ” ОСВАЛЬДА ШПЕНГЛЕРА: ПРОВИДЕНЦИАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ НАУКИ

Марьяна Богдановна Лановик

orcid.org/0000-0002-1261-120X

m-z@ukr.net

Доктор филологических наук, профессор

Кафедра теории и методики украинской и всемирной литературы

Тернопольский национальный педагогический университет

имени Владимира Гнатюка

Ул. Максима Кривоноса, 2, 46027, г. Тернополь, Украина

Зоряна Богдановна Лановик

orcid.org/0000-0002-3260-9887

m-z@ukr.net

Доктор филологических наук, профессор

Кафедра теории и методики украинской и всемирной литературы

Тернопольский национальный педагогический университет

имени Владимира Гнатюка

Ул. Максима Кривоноса, 2, 46027, г. Тернополь, Украина

Аннотация. Статья посвящена 100-летию с момента публикации монументального труда Освальда Шпенглера „Закат Европы”. Основное внимание сфокусировано на проблемах роли, места, функций и методов науки в ситуации изменчивости и нестабильности современного академического пространства; траектории возможного развития человеческого знания в западном мире; разграничения точных и гуманитарных наук, их

взаимодействия; противопоставления научных моделей культуры и цивилизации. Раскрыто, что для преодоления кризиса в науке учёный предлагает привлечь идеи внутреннего, что дало бы возможность механическому мировоззрению противопоставить одухотворенную картину мира и тем самым открыть путь к проникновению в глубинную внутреннюю сущность вещей. Очерчены осмысленные немецким учёным понятия знания, понимания, творчества; научного опыта как самопознания; прошлого и будущего как выражения отдельной человеческой души или культуры; идеи иррациональных и креативных компонентов исследования. Анализируется провиденциальная модель науки, которую учёный предлагает как способ избежания возможных рисков в условиях цивилизационного кризиса, а также возможный путь сохранения достояний западной культуры.

Ключевые слова: О. Шпенглер, наука, культура, цивилизация, картина мира, модель, гуманитаристика, творчество.

“THE DECLINE OF THE WEST” BY OSWALD SPENGLER: PROVIDENTIAL MODEL OF SCIENCE

Mariana Lanovyk

orcid.org/0000-0002-1261-120X

m-z@ukr.net

*The Department of Theory and Methodology of Ukrainian and World Literature
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
M. Kryvonis Str., 2, 46027, Ternopil, Ukraine*

Zoriana Lanovyk

orcid.org/0000-0002-3260-9887

m-z@ukr.net

*The Department of Theory and Methodology of Ukrainian and World Literature
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
M. Kryvonis Str., 2, 46027, Ternopil, Ukraine*

Abstract. The article is dedicated to the 100 Anniversary from the first publication of the monumental work by Oswald Spengler “The Decline of the West”. The main attention is focused upon the problems of the role, place, functions and methods of science in the situation of changeability and instability of the contemporary academic space; trajectory of the possible development of the human knowledge in the West world; delimitation of the science and humanitarian studies spheres and their interrelations; opposing of the cultural and civilization scientific models. The study reveals that the scholar suggests the necessity of drawing of the idea of the internal as the overcoming of the crisis in the science which would help to oppose spiritual world picture to the mechanic worldview and consequently open the

way to the penetration into deep internal essence of the things. So the article deals with the comprehended by German scholar such concepts as knowledge, understanding, creativity; scientific experience as self-perception; the past and the future as an expression of separate human soul or culture; idea of irrational and creative components of investigation. Oswald Spengler in his unsurpassed work “The Decline of the West” had predicted risks of our epoch and had developed the unique scheme of the study of the past as the foundation for the future construction. Proposed approach confirmed the possibility of the existence of the providential model of science, which would take into consideration in scientific knowledge not only spiritual phenomena but intuitive penetration, insight, enlightens as well; to project the ways of the possible dynamics of the historical, cultural and scientific development. The providential model of science is analyzed as the method of avoidance of the probable risks in the conditions of civilization crisis, as well as the possible approach of preserving of the West culture.

Key words: O. Spengler, science, culture, civilization, world picture, model, humanitarian studies, creativity.

References

1. Averintsev S. Shpengler [Spengler]. In: *Filosofskaia entsiklopediia*. Moscow, 1970, vol. V, p. 519. (in Russian).
2. Bod R. *Zabuti nauky. Istoriiia humanitarnykh nauk* [Forgotten Sciences]. Kyiv, 2016, 376 p. (in Ukrainian).
3. Makkreel R. A. Tvorcheskaia sila istorii i postroenie istoricheskogo mira u Dil'teia [The Productive Force of History and Diltheys Formation of the Historical World]. In: *Germenevtika. Psikhologiiia. Istoriiia*. Moscow, 2002, pp. 47–64. (in Russian).
4. Habermas J. *Ot kartin mira k zhiznennomu miru* [From the Picture of the World to the Life World]. Moscow, 2011, 128 p. (in Russian).
5. Spengler O. *Zakat Evropy* [The Decline of the West]. Moscow, 2004, vols. 1–2. (in Russian).

Suggested citation

Lanovyk M., Lanovyk Z. “Smerkannia Zakhodu” Osvaľ'da Shpenglera: providentsiina model' nauky [“The Decline of the West” by Oswald Spengler: Providential Model of Science]. *Pytannia literaturoznavstva*, 2018, no. 98, pp. 7–22. (in Ukrainian). doi: 10.31861/pytlit2018.98.007.

Стаття надійшла до редакції 3.12.2018 р.

Стаття прийнята до друку 21.12.2018 р.